

Normalitet

Thomas Hylland Eriksen og Jan-Kåre Breivik (red.)
Oslo: Universitetsforlaget 2006.

Utgivelse nr. 2 i CULCOMs bokserie. Denne favner enda bredere enn første bok, og inkluderer bl.a. bidrag om Tintoretts malerkunst og gullstandardens bortfall.

Når man sier normalitet, sier man også avvik. For at noe skal være normalt, må noe annet være unormalt. Hva som er normalt og unormalt varierer imidlertid, både historisk, mellom samfunn og innen ett og samme samfunn.

Denne antologien er et dristig og mangesidig forsøk på å fange noen sentrale fasetter av norsk normalitet (og avvik) i begynnelsen av det 21. århundre. Det er ikke opplagt hva som er normalt og hva som er unormalt. Om det en gang var lovbrytere og homofile som var de ”typiske avvikerne”, er det ikke slik lenger. Samfunnet er blitt komplekst også på dette området.

Det er ikke det samme som å si at ingen ting regnes som unormalt lenger. Ekskludering og utstøtelse finner fremdeles sted, men på stadig mer subtile og usynlige måter.

Bidragstyperne, som blant annet inkluderer språkforskere og samfunnsvitere, skjønnlitterære forfattere og akademiske multikunstnere, nærmer seg normaliteten fra ulike synsvinkler, men på en underlig måte skriver de alle om det samme – om normalisering og standardisering, utestengelse og grensdragninger.

Innhold

Forord

[Thomas Hylland Eriksen](#) • Innledning: I de enøydes land

Lars Grue • Normalitetens oppfinnelse

Elisabeth Eide • Lengselen etter det normale

Adelheid Seyfarth Gulbrandsen • Överlever jag i dig?

Thorvald Sirnes • Den gode normaliteten

Ingunn Moser • Mulighetsbetingelser for normalitet

Per Solvang • Problematisering, utdefinering eller omfavnelse?

Jan-Kåre Breivik • Døvt identitetspolitikk

Stephen Walton • Språkleg normalitet

Bente Ailin Svendsen • Fra språklig enhet til språklig pluralisme?

Stan Hawkins • Normalitet og musikk i norsk reklame i 2006

Tian Sørhaug • Gull, arbeid og galskap

Ole Robert Sunde • Jeg ser uklart – dyrenes tilblivelse og tiggerne i Venezia

Om bidragsyterne

Innledning: I de enøydes land

Hovedpersonen i H. G. Wells' novelle "The Country of the Blind" (1904) går seg vill i tåken et sted i Andesfjellene, og akkurat når han tror alt håp er ute, snubler han over en landsby. Innbyggerne tar godt imot ham, de gir ham mat og husly, men vår mann oppdager til sin forskrekkelse at alle er blinde, trolig på grunn av en arvelig defekt. Følgelig antar han at han har et overtak på dem, og ser for seg en lederrolle der han kan få full kontroll over det arme landsbyfolket, takket være sin evne til å se. Slik går det ikke. Hele den lokale kulturen har blindhet som premiss – ingen vet hva det vil si å være seende – så langt fra å bli hyllet som profet med magiske evner, blir hovedpersonen parkert som defekt og ufullkommen. Siden han er så avhengig av synssansen, har han

unnlatt å finjustere bruken av de øvrige sansene, spesielt hørselen, og dermed går han glipp av tegn og hendelser som gir de andre avgjørende informasjon.

Novellen er, til Wells å være, et sjeldent eksperiment i kulturel relativistisk tenkning. Den forteller leseren at alt kunne ha vært annerledes, at det normale for oss kan være unormalt andre steder, at sannheten er en annen på den andre siden av Pyrenéene (Pascal), og at det ikke er noe evig og absolutt, men de til enhver tid gjeldende samfunnsmessige normene, vanene og forestillingene, som avgjør hva som er *comme-il-faut* og hva som stempler en som avviker.

Nå finnes ikke et samfunn der alle er blinde, men blant kaluliene på Ny-Guinea går det an å si at hørselen har forrang fremfor synsevnen. De lever i en tett skog, og "hører mer enn de ser". Blant annet klassifiserer de fugler etter hvordan de synger, ikke etter utseendet. Det er jo mye vanligere å høre fugler enn å se dem.

Noen år etter Wells' novelle begynte den unge kulturanthropologen Margaret Mead å utgi populærvitenskapelige bøker om livet på Samoa og Ny-Guinea, der hun mente å kunne dokumentere at normer om seksualitet, kjønnsroller og barneoppdragelse varierte dramatisk fra sted til sted. (Ordene norm og normal har selvfølgelig felles opprinnelse.) Mead hadde sine egne oppfatninger – hun mente at folk på Stillehavsoyene og nordamerikanere med fordel kunne lære noe av hverandre, og noen betrakter henne nærmest som amerikansk kulturimperialist. Likevel er det hevet over tvil at hun viste, for en bred leserkrets, hvor ulike løsninger på livets utfordringer som rent faktisk eksisterte, og dermed sådde hun en av kimene til etterkrigstidens kulturradikalisme.

Alle samfunn er basert på regler, normer og noen felles fortolkningsrammer, som varierer i omfang og styrke. Overalt iverksettes sanksjoner overfor dem som bryter sentrale normer; overalt blir de som ikke passer inn, betraktet som avvikere. Men her slutter også likhetene. Hvor grensene går for normalitet, hvilke abstrakte oppfatninger som eksisterer med hensyn til hva som er normalt og hva som er unormalt, hva slags institusjoner som tar hånd om avvikerne og hvilke sanksjoner som iverksettes, hvilke

metoder som gjør det mulig å transformere noe unormalt til noe normalt; alt dette varierer historisk og krysskulturelt.

Denne boken er ikke ment å gi en komparativ og historisk oversikt over normalitetsbegreper. Den handler i all hovedsak, med et par unntak, om dagens norske samfunn, i særdeleshet om hvordan normalitetsstandarder forandrer seg, utfordres og iverksettes. Mange av bidragene beskriver enkeltgrupper eller -kategorier av mennesker som i ett eller flere henseender betraktes som unormale. Tolstoj skrev at det bare finnes én måte en familie kan være lykkelig på, mens det finnes et uendelig antall måter de kan være ulykkelige på. Dersom det er riktig å si at det bare finnes et fåtall måter å være normal på, eksisterer det uten tvil langt flere måter å være unormal på. Man kan blant annet være avviker gjennom sin religion, sin klesdrakt, sin seksuelle legning, sin mentale tilstand, sitt morsmål, sine matpreferanser, sine fysiske egenskaper, sitt forhold til lovbrudd, sitt utseende og sin livsstil. Summen av former for avvik skaper til sammen et bilde av en normalitet som et statistisk gjennomsnitt, som neppe gjelder for en videre stor andel av befolkningen. På en tenkt normalitetsindeks fra én til ti er det neppe mange som ville nå høyere enn til syv eller åtte. “John Doe”, “Ola Nordmann” og “Medel-Svensson” er luftspeilinger. Da tv-journalisten Christine Koht laget en programserie om folk som het Jan Johansen (Norges vanligste mansnavn), fikk hun kritikk for at utvalget ikke var typisk. Det var en overvekt av arbeiderklasse-Jan-Johansener som bodde utenfor de større byene. Men denne kritikken ville nok ha kommet uansett hvordan utvalget hadde sett ut.

Å slå fast at “gjennomsnittsmennesket” ikke finnes, er imidlertid ikke det samme som å si at flertallet av befolkningen er stigmatiserte eller betraktes som avvikere. De fleste mennesker i ethvert samfunn vil i de fleste situasjoner betrakte seg som normale – skjønt, det er visse tegn som tyder på at “normalitetens gullstandard”, for å låne et uttrykk fra Tian Sørhaug, har hatt visse problemer med å bli tatt på alvor de siste tiårene. Et spørsmål denne boken gir noen svar på, er ikke desto mindre hvorfor visse former for avvik fungerer mer stigmatiserende enn andre. Ambisjonen er ikke å lage en

katalog over mulige former for avvik fra “det normale”. De kanskje mest opplagte eksemplene på avvik, nemlig kriminalitet og narkomani, blir knapt behandlet, og en av tidens mest opplagte “ut-grupper”, nemlig tradisjonslojale muslimske kvinner (som både bryter med et kulturelt sterkt krav om kjønnsmessig likestilling og fremstår som undertrykte sett fra et majoritetsperspektiv) er heller ikke viet noe eget kapittel. Seksuelle minoriteter, i særdeleshet de homofile, er iallfall delvis blitt normalisert i løpet av de siste tiårene, parallelt med at samene har fått økende anerkjennelse for sin rett til likeverd uten total kulturell assimilasjon. Det denne boken prøver å sette på begrep, er normalitetens grammatikk, dens syntaks og dens poetikk. Selv om kapitlene går i forskjellige retninger, synes de fleste å peke i retning av at vår tid – det tidlige 21. århundre – er preget av et mer komplekst og mindre entydig normalitetsregime enn de foregående. Men la oss ikke foregripe.

Normalitetens fremvekst

Alle samfunn markerer grenser for akseptabel oppførsel og sensurerer uakseptable oppfatninger. Det særpregede ved moderne samfunn er bruken av statistikk, sosial ingeniørkunst og vitenskap for å markere og patruljere disse grensene. Som Lars Grue viser, var det fra 1700-tallet at de moderne teknikkene for å måle og klassifisere normalitet utviklet seg, som et ledd i vitenskapens voksende ambisjoner om oversikt og kontroll, men også hånd i hånd med fremveksten av den moderne stat.

Befolkningsstatistikk var et viktig redskap for den gryende samfunnsplanleggingen, og etter hvert som statistiske metoder ble mer raffinerte, fikk ekspertene anledning til å definere gjennomsnitt, normalfordeling og avvik. For første gang i verdenshistorien kunne avvik kvantifiseres!

En sentral pionér i befolkningsstatistikken var Quetelet, men normalfordelingskurven knyttes til matematikeren Gauss og statistikeren Galton (se Grues kapittel). Å være middels var per definisjon det aller mest normale. Det var ikke

normalt å være “utenom det vanlige”. Man kunne være unormalt intelligent, sterk eller høy, og da var man ikke normal men representerte et avvik (som riktignok kunne betraktes som positivt). Å tilhøre “la classe moyenne” ble et mål på normalitet. Normal variasjon kunne med andre ord påvises statistisk, og utstøtelse av avvikere (på nedre del av kurven, vanligvis på venstre side) kunne nå begrunnes vitenskapelig.

Gauss-kurven brukes fremdeles, blant annet i retningslinjene for karaktersetting på universiteter og høyskoler og i helsevesenet. Begrepet “BMI”, *body mass index*, altså forholdstallet mellom høyde og vekt, avgrenser på den ene siden de unormalt tynne og på den andre siden de unormalt tykke.

Selv om utstøtelse og stigmatisering følger mange slags kriterier, ble den først vitenskapeliggjort med henblikk på menneskets fysiske karakteristika. Fra de tidlige vektkurvene går det en direkte linje til Alfred Binets “intelligenstester” (en IQ på 100 plasserer deg per definisjon midt på Gauss-kurven), men også til eugenikken, altså artshygiene (som ofte, men ikke alltid, fremstod som rasehygiene). Darwins fetter Francis Galton, en ivrig og allsidig vitenskapsmann i det viktorianske England, mente at de beste individene burde oppmuntres til å forplante seg, mens de dårligste burde forhindres fra det. En slik posisjon forutsetter kriterier, og den fremvoksende statistiske vitenskapen tilbød redskaper for å definere, på en dypt vitenskapelig måte, hvilke individer som hadde de ønskelige egenskapene. (En lesning av Galton avslører raskt at kriteriene i grunnen var basert på datidens overfladiske fordommer om fornuftige skotter og drikkfeldige irer osv.). Eugenikken ble senere, i det tyvende århundre, anvendt både til å rettferdiggjøre sterilisering og massebord på tattere, sinnslidende, sigøynere, jøder og homofile, for å nevne noen typiske ut-grupper i moderne vestlige samfunn. I vår tid synes det som om kulturelt assimilasjonspress har erstattet de mest brutale måtene å fjerne avvik på. Skjønt, i enkelte land, med Singapore som det mest fremtredende eksempelet, praktiseres fremdeles milde former for eugenikk. Der premierer Staten intelligente og høyt utdannede mennesker som får barn med hverandre.

Har grensene for normalitet flyttet seg siden perioden som beskrives i Grues kapittel? Definitivt. Finnes fremdeles effektive utstøtelsesmekanismer? Absolutt. Som Thorvald Sirnes argumenterer for i sitt kapittel, foregår det stadig utstøtelse og stigmatisering av personer som anses som unormale. Hva angår for eksempel fysisk funksjonshemming, er det et opplagt sprik mellom idealer og realiteter; dyslektikere synes å være mer utilpass i dagens samfunn enn i gårsdagens; og nye psykiatriske diagnoser, som ADHD (hyperaktivitet) stilles på former for oppførsel som tidligere ville bli avskrevet som typisk for gutter i de fleste aldre.

Samtidig er det også skjedd forandringer som er noe mer enn bare justeringer. Mange av dem som tradisjonelt er blitt betraktet som unormale har nå talspersoner og -organisasjoner. Det amerikanske begrepet *empowerment*, myndiggjøring, som handler om å gi makt til grupper eller enkeltpersoner, passer på mange interessegrupper og rettighetsforkjempere i vår tid. Den vitenskapelige entydigheten har mistet sitt diskursive hegemoni (selv om den fremdeles har betydelig faktisk makt). For hver utstøtelse finnes det en motreaksjon. De unormale insisterer enten på sin rett til å være unormale men likeverdige, eller på sin rett til å være normale.

Normalitet som ordningsmåte

Den annen termodynamiske lov har lært oss at kaos (entropi) er normalt, mens orden (negentropi) er unormalt. Hvis ingen hendelser hadde funnet sted i universet, ville alt ha blitt likt. Hvis det ikke er en altfor stor frekkhet å anvende dette prinsippet, loven om universets varmedød, på den menneskelige tilværelse, går det kanskje an å si at det alltid vil være et slit å opprettholde standarder og grenser, å produsere felles identitet, det vil si forskjeller utad og likhet innad, og at den moderne stat har et apparat til rådighet som gjør det mulig å rutinisere, standardisere og byråkratisere dette arbeidet slik at det omfatter et enormt antall mennesker. Slik går det an å lese Thorvald Sirnes, som beskriver til dels brutale former for utstøtelse, og faktisk hevder at eugenikken

(artshygiene) er sentral i den moderne normalitetens historie, på en måte som bringer tankene i retning av Zygmunt Baumans analyse av holocaust, der jødeutryddelsene fremstår som et direkte, ikke nødvendig men mulig, resultat av den moderne rasjonalitet og trang til kontroll og orden.

Ingunn Moser skriver seg delvis inn i den samme tenkemåten, men hun ser også sprekker i det moderne samfunns trang etter orden. Hun omtaler normalitet ikke som en orden, men en ordningsmåte som forsterker asymmetrier (ulikheter) ved å støte ut det og de som faller utenfor de offisielt vedtatte grensene. Moser viser imidlertid også at normaliseringen av funksjonshemmede, der de ved hjelp av avansert teknologi skal fungere "så normalt som mulig", bidrar til å opprettholde grensen mellom normale og "de andre".

Et spørsmål som springer ut av flere av kapitlene, er om det finnes en eller flere normaliteter. Kan man tenke seg at Norge er blitt et så pluralistisk samfunn at ulike, ja kanskje motsatte, kriterier for avgrensning og inkludering gjør seg gjeldende i ulike subkulturer eller delsystemer, og at disse er i stand til å leve relativt friksjonsfritt side om side uten altfor mye kontakt med hverandre? Det vil i så fall bety at Verdikommisjonens søken etter "fellesverdian" ble igangsatt for sent. (Den fikk sitt oppdrag av regjeringen Bondevik I i desember 1997.)

Kanskje tydeligere enn noe annet sted kommer denne pluralismen til uttrykk hos forskjellige typer minoriteter. Moser har selv forsket på trafikkofre, mens andre har studert etniske og religiøse minoriteter. Det finnes mange Norger, og noen av de mest markante Norgene finner vi hos minoritetsgrupper med en sterk gruppeidentitet. Av og til insisterer de på sin særegne normalitet innad og gjør gode miner til slett spill utad, men ofte krever de en utvidelse av rådende normalitetsbegreper slik at de kan inkluderes i storsamfunnets fellesskap uten å måtte forandre seg. Kravet om retten til homofilt ekteskap er et eksempel på det siste.

Eksempler på begge typer strategier finner vi i Per Solvangs og Jan-Kåre Breiviks forskning om normalitetens grenser, former for avvik og identitetspolitikk hos mer eller mindre stigmatiserte minoriteter. Breiviks forskning om døve dokumenterer en grunnleggende ambivalens, eller splittelse, blant døve med hensyn til deres status i samfunnet. Noen ønsker deltagelse på linje med andre borgere, mens andre ønsker en mer segregert tilværelse der de kan dyrke sitt særpreg. Noe av det mest interessante i Breiviks studie er påvisningen av hvordan døve har gått fra å være "handicappede" til å fremstå, i økende grad, som en kulturell minoritet. Døve kritiserer storsamfunnet for dets "fonosentrisme" (et nyord bygget over samme lest som "etnosentrisme" og "eurosentrisme") og fører interne diskusjoner om hvilke grader av integrering i storsamfunnet som er ønskelig og mulig uten at man mister sitt særpreg som døv. Dette eksempelet viser både hvor vanskelig det er for et bestemt normalitetsregime å beholde sitt hegemoni når tidligere utdefinerte grupper insisterer på aksept som likeverdige, og at repertoaret av motreaksjoner har sin egen grammatikk og syntaks – i dette tilfellet den postkoloniale rettighetsdiskursens.

Døvebevegelsen følger for øvrig de vanlige, uskrevne reglene for minoritetskamp i et liberalt samfunn. Majoriteten forventes å ha empati for minoritetene, som på sin side forventes å være selvhevdende. I debattene om islam i europeiske samfunn har denne logikken i noen grad blitt snudd på hodet, ved at deler av majoritetene bruker en sterkt selvhevdende retorik idet de insisterer, i sterke ordelag, på retten til "å være dem de er", mens en del muslimer som deltar i debatten respektfullt aksepterer sin underordnede minoritetsstatus. At de som besitter definisjonsmakten nekter å gi noe av den fra seg, og ikke minst hvilke konsekvenser dette får for dem som føler seg ydmyket, er et av temaene i Elisabeth Eides kapittel.

Dialekt er normalt, aksent er unormalt

Norge er et dialektparadis, slår Stephen Walton fast i sitt bidrag, men tilføyer at det bare gjelder for dem som snakker en stedsbundet, tydelig avgrenset dialekt. Å ha dialekt er normalt og bra (en variasjon som bekrefter snarere enn å true normaliteten), men å knote – eller verre, å snakke med *aksent*, er noe annet. Dialekt er naturlig og berikende, mens aksent er truende, fremmedartet og ikke minst feil. Man retter ikke på andre enn utlendinger, påpeker Walton; talespråket varierer og skriftnormen flyter, men ikke for utlendinger.

Kontrasten mellom *dialekt* og *aksent* er interessant: det første viser til et positivt mangfold, mens det andre viser til negativ tilsmussing. Denne kontrasten kan ganske sikkert med fordel overføres til andre områder. Et lokalsamfunn indikerer røtter, tradisjon og ikke minst samhold, og er derfor noe utvetydig positivt i den norske hovedvirkeligheten, mens en ghetto er sykkelig, isolert, transnasjonal og defekt. Men en ghetto trenger ikke å være noe annet enn et lokalsamfunn befolket av unorske mennesker.

I folkedraktenes verden gjelder en sammenlignbar kontrast: Bunader autorisert av Bunads- og folkedraktrådet er som dialekter, stedegne og rene, mens folkedrakter laget uten noe bestemt historisk eller regionalt forbilde blir avskrevet som “fantasidrakter” og kritisert som moralsk tvilsomme. De representerer urene, invaderende aksenter der de “ekte” bunadene står for tradisjon og kontinuitet.

Et hovedpoeng hos Walton er at det norske språk er unormalt i global sammenheng for såvidt som det er livsdyktig. Av de rundt 6000 språkene som fremdeles klorer seg fast på kloden, regner man med at bare en tiendedel vil overleve det 21. århundre. Norsk, et relativt stort språk, tilhører de ti prosentene. Det er et fullassortert språk med ryggdekning både i medier, skole, åndsliv og statsforvaltning. Dermed rammer det norske språket, i all sin statistiske unormalitet, også inn et vesentlig aspekt ved norsk normalitet: norsk språk er en inngangsbillett, og norske mennesker som ikke

behersker norsk språk noenlunde flytende, enten det er som første, annet eller tredje språk, kan nok aldri bli normale nordmenn. Men orden og grenser, altså den moderne stats normalitet, er i en viss forstand ikke normale, minner Bente Ailin Svendsen om i sitt kapittel om trespråklighet hos filippinere i Norge. På Filippinene er det en kompleks relasjon mellom språk og nasjonal identitet, og filippinske barn i Oslo svitsjer ubesværet mellom norsk, engelsk og tagalog. En slik språkveksling har viktige kommunikative funksjoner og skyldes ikke lav språkkompetanse, slik mange måtte tro. Mange barn og unge utvikler nettopp sin språkkompetanse ved å skifte mellom ulike språk. Deres språkveksling folder seg imidlertid først ut i samtaler dem imellom, og ikke på skolen med majoritetslærere til stede, fordi skolen er en arena der det ofte forventes at språk skal holdes adskilt. Både to- og trespråklighet oppfattes gjere som unormalt av mange norske, som går ut fra at en slik situasjon må føre til en forvirret identitet. Svendsen viser at dette ikke er tilfellet. Så lenge omverdenen ikke insisterer på at trespråklighet og bruk av flere språk på én gang er unormalt, vil det ikke måtte være det.

Det er i denne sammenheng interessant å merke seg at den språklige utviklingen ikke nødvendigvis følger samme retning som den identitetspolitiske: Mennesker kan utmerket godt forandre språk uten å skifte identitet; i visse tilfeller kan en minoritetsidentitet som annerledes faktisk bli forsterket av språklig endring. Samtidig er det liten tvil om at god beherskelse av norsk språk er en inngangsbillett til akseptering hos majoriteten, selv om det ikke er tilstrekkelig. Forsterket gruppeidentitet som følger språklig tilpasning synes altså å være et valg som gjøres innen gruppen, kanskje som en kompensasjon for tapet av språklig særpreg.

Normalitetens gullstandard

Normalisering er standardisering og grensesetting. Tintoretto's maleri "Om dyrenes tilblivelse", som er Ole Robert Sundes utgangspunkt, minner om en tid da verden fremdeles var ny, i dobbel forstand (renessansen og skapelsen), og synes å presentere

en gud som har problemer med å få plassert dyrene på riktig sted. Så kom Linné og Darwin og ordnet opp etter tur, men det skjedde som kjent flere hundre år senere. I samme periode utviklet den moderne stat seg, og normaliseringen ble satt i system.

Tidene har forandret seg. Det er ikke like lett i dag som det ville ha vært for et halvt århundre siden å spesifisere kriteriene for norsk normalitet. Hva er mest unormalt, å være tykk, gammel eller muslimsk? Hvem er mest stigmatisert, samer, kriminelle eller barnløse kvinner? Størrelsene lar seg ikke sammenligne, men alle viser til grupper som på forskjellige måter faller utenfor. Det er så mange måter å falle utenfor på, og så mange måter å insistere på sitt likeverd, at enhver ambisjon om å etablere én skala for normalitet og det unormale i vår tid er totalt urealistisk. Kanskje det er riktig, som Tian Sørhaug skriver, at bunnen har falt ut av det moderne samfunns normalitetsbeholder, at målestokken er gått tapt og at dagens situasjon er preget av konstant forhandling i grenseflatene, om hvor vi skal sette grensene i dag (til forskjell fra i går), eller kanskje om det er mulig å sette grenser overhodet for hva som er innenfor og utenfor. De arkimediske punktene som gjorde entydige avgrensninger mulige før, er gått tapt. Sørhaug tidfester tapet til 13. august 1971, nemlig datoen da USA forlot gullstandard som universell verdimåler.

Etter denne datoen ble det et tolkningsspørsmål hvor mye pengene var verdt; tegnene forholdt seg bare til andre tegn og ikke til en fast målestokk, pengene ble performative. For Sørhaug er avskaffelsen av gullstandard både et symptom på, en årsak til og en metafor for relativiseringen av normalitetsbegrepet. Arbeidslivets gullstandard, at man selger tid mot lønn, er borte. Avvikssosiologien er blitt en problematisk disiplin fordi det er blitt vanskelig å prioritere mellom ulike typer avvik. Normalitet, sier Sørhaug, viser ikke lenger til noe fast og objektivt, men til et tegnsystem som opprettholder seg selv. Når dette systemet fungerer troverdig, spiser vi menyen, og det smaker godt. Når tilliten til tegnene derimot svekkes, forsvinner troen på målestokker overhodet. Da smaker menyen plutselig papir. Det finnes flere varianter og beskrivelser av en slik tilstand, der taket og vegger har rast sammen: anomi, nihilisme,

schizofreni. Sørhaugs analyse viser, på samme måte som Solvangs kapittel, hvor viktig det er for et kulturelt fellesskap å fastholde normer for normalitet. Problemet, og det er et reelt problem i vår tid, er hvilke normer som skal understøttes. Solvang påpeker at det er en høy grad av kritisk refleksjon omkring de ulike normalitetsbegrepene i vår tid, og at man lett kan se for seg en situasjon der det ikke er respekten for avvikerne som er mangelvare, men enighet om en minimal fellesvirkelighet.

Nye former for avvik

Hva er normal norskhet? Kanskje reklamefilmer kan gi et hint. Stan Hawkins' utvalg er mindre nasjonalromantiske eller nasjonalistiske enn man skulle tro. Filmene han analyserer viser translokale nabolag og har unasjonalt bakgrunnsmusikk; flere av dem er rett og slett utenlandske filmer tilpasset det norske markedet. De kommuniserer om musikk, mat og sex, men lite om nasjonalitet. Hawkins' eksempler bygger på ingen måte opp om en norsk nasjonal identitet, men om en transnasjonal forbrukeridentitet. Samtidig viser Adelheid Seyfarth Gulbrandsen at om man kan være svart og normal, er det ting som tyder på at det ikke lar seg gjøre å være svart og helt norsk. I kritikernes overveiende positive, men ofte eksotiserende vurderinger av hennes roman *Fars hus* fra 2005, kom det innimellom frem at de syntes å ta det for gitt at hun var Afrika-ekspert fordi hun var svart. Det minner om standardspørsmålet som stilles til fjernadopterte, med drahjelp fra mediefenomener av typen "Tore på sporet": Hvor kommer du *egentlig* fra?

Det gis ikke noe enkelt svar på hva som er normal norskhet. Hva er så et normalt liv? Takhøyden har flyttet seg, nesten umerkelig, i noen tiår, og variasjonsrikdommen i levemåter som aksepteres som normale, er på enkelte måter større enn for en generasjon eller to siden. Det gjelder blant annet for seksuell legning, familieform og forholdet til religion, mat og klær. Samtidig snevres grensene inn på andre områder. Adgang til arbeidslivet er blitt vanskeligere enn tidligere for ganske store deler av

befolkningen. Kravet til formell utdanning har generelt økt, likeledes evnen til å håndtere elektronisk informasjonsteknologi. Høy alder ser i økende grad ut til å ha blitt et hinder for aksept i arbeidsmarkedet.

Også på andre områder synes det som om normalitetsgrensene blir snevret inn. Skjønnhetsidealer flytter seg (generelt i retning tynnhet og hårløshet), og takket være en kombinasjon av billedmanipulering og plastisk kirurgi presenteres både mannlige og kvinnelige skjønnheter i massemediene, som rolleforbilder, med utseender som umulig kan oppnås uten kirurgiske metoder. Dermed nærmer vi oss et utseendeideal som ligger langt fra normalitetsbegrepet slik det ble definert av det nittende og tyvende århundres statistikere, som var opptatt av gjennomsnittet som norm: Heretter kan normalitet bare oppnås ad unaturlig vei.

Forandringene som beskrives gjennom kapitlene i denne boken tegner et bilde av en situasjon der mye er under forhandling, der grensene for det akseptable og uakseptable er utydelige og omskiftelige – kanskje mest treffende beskrevet av Sørhaug som en situasjon hvor vesentlige aktiviteter foregår i grenseflatene heller enn på tvers av fastlagte grenser. Det er nemlig vanskelig å si éntydig at bestemte, navngitte grupper avvises av en kompakt majoritet, i tanke og handling, som unormale. De fleste innvandrere har eksempelvis jobb. Heller enn å operere med én standard der “normalen” befinner seg nær toppen av normalfordelingskurven, synes vi å ha fått et normalitetsregime basert på et prinsipp som av og til kalles polytetisk klassifikasjon: Sett at det finnes tolv kriterier på normalitet; hvis man innfrir åtte eller ni av dem (for eksempel), spiller det ingen rolle hvilke det er. Er du svart, muslim og homofil er du likevel ok, forutsett at du tilfredsstillere de ni øvrige kriteriene (og kanskje overkompenserer ved å være både tynn, pen, intelligent og en ekstra ivrig skiløper).

Om det fremdeles finnes absolutte grenser for normalitet? Alvorlig sinnslidelse og grove forbrytelser, som mord, utgjør nok grenser det er vanskelig å relativisere. Mer generelt er det meste under forhandling i vår tid og på vårt sted; selv om utstøtelsesmekanismene fremdeles er operative, får de ikke lenger operere i fred. De

ordnende prinsippene i samfunnet funksjonerer nå gjennom konkurrerende lag av ryddegutter og -piker som er blitt så mange (eller kanskje de bare har mistet retningssansen?) at de stadig snubler i hverandres ben. For hvis det unormale er det vi ler av, er det ikke lett å sirkle inn normaliteten i en tid, og et sted, der selv politikere gjerne ler av seg selv.